

TRANSFORMACE SPOLEČENSKÉHO MODELU KOMUNISTICKÉ ČÍNY A JEHO DALŠÍ PERSPEKTIVY

Luděk Toman

Abstrakt

Etapa tržní transformace Číny, započatá na konci 70. let, na rozdíl od předchozích etap ekonomického růstu a modernizace mnohem pružněji reagovala na spotřební potřeby obyvatelstva a v sérii několika reformních fází zemi dovedla do stavu označovaného za tržní socialismus či socialismus s čínskými rysy. Na ekonomické mikroúrovni hrají tržní síly zásadní úlohu, na makroúrovni dominantní roli stále zaujímá stát, který si ve svých pětiletých i víceletých plánech stanovuje ambiciózní sociální, růstové i modernizační cíle. Ideologicky je společenský systém postaven na syntéze učení marxismu-leninismu, učení Mao Ce-tunga, teorii Teng Siao-pchinga a teorii tří zástupců, podle níž dnes komunistická strana reprezentuje zájmy zástupců nejpokročilejších výrobních sil v zemi. Všestranné přeměny Číny nyní vytvořily společnost s vysoce diferencovaným majetkovým postavením lidí, v níž je velice těsně propojena moc politická a ekonomická, stará a nová elita. Rychlý rozvoj společnosti legitimizuje moc vládnoucí strany a dosavadní zkušenost neukazuje, že by v nejbližší době mohla nastat závažnější systémová změna. Silná a moderní Čína už dnes představuje výzvu ostatním centrům světové moci a již v nejbližší budoucnosti se tato situace ještě zvýrazní.

Klíčová slova

Čína, transformace, reforma, model, kapitalismus, socialismus.

Klasifikace JEL

O10, P20, P21, N15

Úvod

Představa, že svět spěje k monopolaritě, která se zrodila v myslích některých politologů v 90. letech minulého století a které se po zřícení sovětské varianty socialismu ve východní Evropě a SSSR na konci 80. let 20. století zdály přitakávat samy dějiny, se ukázala být čistou iluzí. Jedním z pólů multipolárního mocenského uspořádání je dnes beze všech pochyb Čína. Její nečekaně rychlý ekonomický růst v 80. letech minulého století, kterému mnozí předvíдали krátkodechost, z politických či ekonomických důvodů, se ukázal být naopak trvalým parametrem vývoje v této zemi.

Dnes nám prominentní politická i ekonomická pozice nejlidnatější země světa s více než 1,3 miliardami obyvatel připadá samozřejmá, ale jen díky tomu, že už po téměř 40 let můžeme sledovat rychlost jejího ekonomického progresu, které se nemohly rovnat žádné vyspělé ani rozvojové země. Někdejší čínský vůdce Mao Ce-tung na konci 50. let vytyčil cíl přeměnit tehdy agrární a velmi zaostalou zemi do konce 20. století na silnou a moderní mocnost. Je zřejmé, že Mao Ce-tungovým nástupcům, i když zcela jinými metodami, než které vyznával „velký kormidelník“, se to podařilo.

Politické a ekonomické „námluvy“, které už dlouhou dobu v Číně vykonávají přední světoví politici, jsou tedy z hlediska současnosti i kratší a vzdálenější perspektivy vývoje této země pochopitelné. Tak jako bylo kdysi pochopitelné spojenectví Stalinova SSSR a Mao Ce-Tungovy Čínské lidové republiky, které dohromady vytvářely v severní a východní části Euroasie komunistický kolos, jehož síle, jak se tehdy zdálo, ostatní svět jen stěží odolá. Pro Spojené státy bylo velké štěstí, že vztahy mezi Chruščovovým a posléze Brežněvovým Sovětským svazem a maoistickou a post-maoistickou Čínou nabraly nepřátelský kurz, a naopak výrazem diplomatického mistrovství a strategického uvažování Henryho Kissingera a v závěsu za ním do Číny na začátku 70. let jedoucího prezidenta USA Nixona, které ubrousilo největší hroty nepřátelství a naopak vytvořilo politické a strategické předpoklady budoucího zapojení Číny do globálního kapitalistického systému, ze kterého mohly těžit obě strany.

Přes stále intenzivnější přebírání kapitalistických prvků do čínské ekonomiky se Čína nevzdala některých typických socialistických prvků, jako je středně a dlouhodobé plánování a stanovování ambiciózních sociálních cílů, které by tržní mechanismus sám o sobě mohl jen stěží splnit. A o opuštění politického modelu už vůbec nemůže být řeči. Čína je dnes ve všech ohledech – ideologicky, politicky, ekonomicky, vojensky a vědecko-technologicky plně

emancipovaná a svébytná země, se kterou musí a budou muset všichni významní hráči na světové politické šachovnici počítat.

Cílem následující práce je přispět k pochopení transformace, kterou politicko-ekonomický model Číny v kontextu jak ideologicko-politickém, tak institucionálně-ekonomickém musel projít, aby se dostal do současné fáze, a objasnit význam toho, co je potřeba chápat pod označením „socialismu s čínskými rysy“, jak je současný společenský systém v Číně nazýván. Zkušenosti z evropského ideologického diskurzu, utvářeného ať už klasickým marxismem či později marxismem-leninismem, nebo křesťanskou sociální tradicí, nás do značné míry predeterminují k tomu, abychom mezi socialismem a trhem viděli nepřekonatelný rozpor. Čínským komunistům se tento rozpor – přinejmenším v teorii – podařilo překonat a o pochopení této hybridní charakteristiky čínského společenského modelu budeme v této práci usilovat.

Rozhodující roli v procesu transformace sehrála transformace výrobních vztahů, respektive právě jejich změny měly za následek tak dramatické následky, že mluvíme o transformaci celého společenského modelu. Transformace byla rozvržena do několika na sebe navazujících fází, přičemž jejím zdrojem byla především ideologicko-politická sféra společnosti, z níž vzešly impulsy pro sféru institucionálně-ekonomickou. Klíčová je etapa transformace od konce 70. let a její jednotlivé fáze, nicméně tuto etapu není možné chápat odděleně od předchozích dvou etap radikální transformace čínské společnosti, kterými byly sovětský typ socialismu (1949-1957), třebaže i ten měl v čínských podmínkách velmi svébytné rysy, a pak druhé etapy, kterou je nutné považovat za již zcela originální čínskou cestu budování socialismu, o kterou se zasloužil Mao Ce-tung a do níž budeme řadit období od roku 1958 do roku 1976, v níž klíčovou roli sehrála politika „Velkého skoku“ a kulturní revoluce. Třetí etapa je etapou tržních reforem od roku 1978 až do současnosti, politicko-strategické podmínky pro tuto novou etapu se však vytvořily již při setkáních nejvyšších čínských představitelů s Kissingerem a Nixonem již na začátku 70. let. Mezidobí od Maovy smrti v roce 1976 do roku 1978 je přechodným obdobím, kdy v nejvyšších místech KS Číny probíhal boj o moc. Mezi fázemi tržní transformace existuje krátké přerušení, druhé mezidobí, kdy mezi roky 1989 (po potlačení studentských shromáždění na pekingském náměstí Tchian-an-men) a 1992 nastalo zpomalení či v určitých oblastech úplné zastavení reform.

Při popisu čínské skutečnosti je nutné nenechat se strhnout k rychlým ideologickým klišé, které se někdy tak jednoduše nalézají po ruce, zvláště když budeme chtít odpovědět,

do jaké míry jsou čínské úspěchy (ale nejde jen o ně, ale i o problémy a těžkosti, které nutně i v čínské realitě můžeme v souvislosti s jejími reformami najít) dílem jen jednoho či zase druhého „protikladného“ systému. Byla-li by pravda, že čínský modernizační pohyb by měl být přičten na vrub pouze dynamice a efektivitě kapitalismu, a socialistické atributy by v Číně představovaly jen „degenerující“ společenskou tkáň, u které se jen čeká na to, až zcela odumře, stáli bychom nutně před otázkou, jak by potom mohlo být vysvětleno, že v zemích, kde žádná taková zbytková socialistická tkáň není, a tedy nerušeným silám kapitalismu nic nebrání v působení, žádný podobný pohyb dopředu – ať už se jedná o země nejvyspělejší, středně vyspělé či zcela nevyspělé, tedy o třídy zemí počínajíc Spojeným státy americkými a končíc Mexikem, Brazílií či Bangladéšem, o Indii, která je s Čínou co do počtu zemí srovnatelná, ani nemluvě, žádný takový pohyb nepozorujeme.

1. Transformace Číny 1: První a druhá etapa, jejich ideově-politické zdroje

1.1. Sovětský typ budování socialismu (1949-1958)

Komunistické strany včetně té čínské, jež byla založena v roce 1921 jako přímý odraz revoluce v Rusku (listopad 1917), své úsilí strategicky nahradit kapitalistický systém eticky vyšší fází společnosti, nejprve socialismem a poté komunismem, odvozovali od marxistické ideologie, která takový vývoj předvíдалa jako historickou nutnost, k níž lidská civilizace jednou musí dospět. V základních pracích Karla Marxe, napsaných v polovině 19. století, je společenská realita rozčleněna na tzv. společenskou základnu, která je primární a kterou tvoří výrobní vztahy společnosti, a tzv. společenskou nadstavbu (právo, etika, ideologie apod.), která je od společenské základny odvozena, je jí v podstatě predeterminována (ale i ona do určité míry může ovlivňovat základnu).

Motorem dějin, jejich hlavní hybnou silou, je hlavní rozpor té které společensko-ekonomické formace (otrokářství, feudalismus, kapitalismus apod.), jak alespoň Marx na dějiny aplikoval Hegelovu dialektiku¹, a tímto hlavním rozporem je rozpor mezi dosaženou úrovní výrobních sil společnosti (technika, technologie, vynálezy apod.) a úrovní výrobních vztahů. Kde se dostává rozvoj výrobních sil do rozporu s úrovní výrobních vztahů, dochází k revoluci, a ta je ve své podstatě tvůrčí, protože jejím vlivem se společnost povznesle do vyššího stavu.

¹Sám Fridrich Hegel byl ale paradoxně přesvědčen o tom, že pruský stát počátku 19. století je již onou ideální formou vývoje ducha – rozumu a jako zarytý konzervatívec po francouzské revoluci žádné další revoluce nepředpokládat ani si nepřál.

Přestože Marx úroveň společnosti vždycky dával výhradně do souvislosti s úrovní výrobních sil, jeho učení bylo současně učením etickým, přinejmenším ve vztahu pohybu směrem od kapitalismu k socialismu. Socialistická a komunistická společnost měly být oproti kapitalismu společnostmi humánnějšími, solidárnějšími, kde by došlo k vymýcení jakýchkoliv vztahů útlaku, zotročování, vykořisťování a nerovnosti² mezi lidmi a všichni členové společnosti by ve stále větší míře mohli rozvíjet svůj tvůrčí potenciál.

Tato optimistická varianta vývoje světových dějin se ve své době stala inspirací pro obrovské množství politických aktivistů a intelektuálů, kteří svůj život zasvětili revoluci. Zatímco ale z Marxových prací plynul jakýsi automatismus³ nástupu socialismu, jehož načasování je jakoby nezměnitelně určeno dosaženou úrovní techniky, technologie apod., skutečný průběh socialistických revolucí byl závislý především na ideologicko-politických faktorech: zda dostatečně početná a intelektuálně silná skupina inteligence se rozhodne tuto revoluci vybojovat, zda ve svém středu bude mít dostatečně silnou osobnost. Marx žádné detailní postupy ani prognózy, jak bude budování socialismu probíhat, nezanechal, považoval by to za rýsování utopie, tudíž i když všichni komunističtí revolucionáři se k Marxovu učení pevně hlásili, konkrétní průběh revolucí a i následného postupu cesty k socialismu a komunismu museli jít koneckonců vlastní cestou. V Rusku byl takovou osobností Lenin (a po něm Stalin), v Číně Mao Ce-tung.

Vzájemné propojení mezi „základnou“ a „nadstavbou“ je zřejmě těsnější než předpokládal Marx, speciálně to platí o všech pokusech vybudovat socialismus, kdy společenské systémy jsou velmi zásadně ovlivňovány vlastnostmi politiků, stran, idejí a jejich chápáním a cestou realizace socialismu. Je proto možné považovat za pravdivou tezi, že po zrušení kapitalistických vztahů se společnost ocitá v prostoru poměrně značného stupně volnosti, kdy je možné realizovat nejrůznější typ společenských modelů, což přirozeně přináší nejen možnou naději, ale i zvýšené riziko selhání subjektivních faktorů

Marxismus-leninismus zůstal základní ideovou strukturou, k níž se čínští komunisté od založení KS Číny až do současnosti nikdy nepřestali hlásit, což se odráží i ve stanovách

²Nerovností ovšem měl Marx na mysli výhradně nerovnost ve smyslu společenské pozice člověka, určené jeho postavením v rámci výrobních vztahů, jakožto determinanty přístupu jedince k materiálním a duchovním statkům společnosti, socialistická společnost, jak několikrát zdůraznil, v žádném případě neměla být společností „stejnosti“ či zglajchšaltovanosti, jak mu již za jeho života předhazovali kritici.

³Což v žádném případě ale neznamenalo pasivitu či nečinnost, naplnění nutnosti dějin – přechodu od kapitalismu k socialismu a posléze komunismu, nebylo možné bez uvědomělé aktivity proletariátu a komunistického hnutí, bez revoluční činnosti.

KS Číny, schválených na XVIII. sjezdu v roce 2012, kde se hned v prvním odstavci programu strany vyhláší, že „uskutečnění komunismu je nejvyšším ideálem a konečným cílem strany“ ([24]).

Právě étos marxismu-leninismu se stal hlavním ideovým zdrojem revoluce v Číně. Sovětský model zahrnoval tři základní institucionální principy: zestátnění ekonomiky, združstevnění zemědělství a řízení ekonomiky na základě centrálního plánování. V tomto období byla vybudována páteř čínského průmyslu (energetika, ropa, těžba uhlí), rozběhla se masivní vzdělávací kampaň, zaměřená v první řadě na odstranění analfabetizace především venkovských mas, ale i urychlené zvyšování počtů vysokoškolských studentů zejména technického směru. Velký význam mělo i vyslání 10 000 sovětských odborníků, které Číně pomáhali zejména s technickými projekty, i školení čínských studentů v SSSR v oborech nutných pro průmyslový rozvoj.

1.2. Maoismus (1958 - 1976)

Čína se nikdy nedistancovala od stalinismu a naopak Chruščovovu distanci od „kultu osobnosti“ a tezi o „mírovém soutěžení“ s kapitalistickým světem, se kterou přišlo chruščovovské vedení od XX. sjezdu KSSS v roce 1956, považovala za zradu věci socialismu. Tato roztržka mezi dvěma největšími socialistickými mocnostmi se už nikdy nezacelila. V porovnání s chruščovovskými reformami se ale Číňané nakonec rozhodli stalinský model socialismu modifikovat mnohem radikálněji.

Byl to pravděpodobně krach kampaně „Sta květů“, kdy intelektuálové se nakonec po dlouhém mlčení rozhodli reagovat na Maovu výzvu ke kritice poměrů, a to až nepříjemně aktivně, nebo si sám Mao Ce-tung uvědomil, že direktivní ekonomická struktura nutně spojená s centrálním plánováním nevede k naplnění socialistických ideálů v duchovní oblasti, která ho vedla k vyhlášení politiky „Velkého skoku“. Tato politika vyhlásila budování venkovských komun a pokus o industrializaci venkova decentralizovanou metodou a přes ohromné vzednutí altruismu, kdy doslova stovky milionů venkovanů obětovaly všechny síly ambiciózním projektům, nakonec zemi a především venkov zcela vyčerpala. Na druhou stranu, pokud kdy v Číně obyvatelstvo autenticky prožívalo komunistický ideál v praxi, bylo to v těchto letech.

Ani další velký experiment Mao Ce-tunga, Velká kulturní proletářská revoluce, vyhlášená v roce 1966, nakonec zemi příliš neprospěl. Třebaže Maovo obrácení se na masy, zejména mladých studentů, zakládajících Rudé gardy, které byly mobilizovány k boji

s „kapitalismem uvnitř komunistické strany“ a v podstatě k boji se všemi vertikálními strukturami materiální i duchovní povahy (včetně totálního skoncování s veškerou čínskou tradicí), ztělesňovalo další, ještě hlubší fázi pokusu o emancipaci člověka, byť v této křečovitě podobě hraničící s anarcho-terorismem. Tak jako u politiky „Velkého skoku“, i zde Mao Ce-tung zůstával pro masu, oddaně si čtoucí v „rudé knížce“ jeho citátů, idolem, jehož aura v té době zářila daleko za hranicemi Číny.

Dívat se na období maoismu jen jako na období masového fanatismu a anti-intelektuálního teroru by bylo nepochopením tohoto období. Nadále probíhala masivní industrializace země spojená s velkými investičními projekty do těžkého průmyslu, pokračujícími již z předchozí etapy, které nakonec mezi lety 1969 až 1975 vedly k mohutnému průměrnému tempu růstu průmyslu ve výši téměř 14 %. Velkým tempem rostlo i využívání poznatků vědy a techniky v praxi, což sice v některých případech na sebe mohlo brát až komické prvky (masové budování malých tavících pecí venkovany), častěji ovšem vedlo k dalekosáhlým pozitivním posunům v rámci celé společnosti.

K těmto případům patří i dramatické zlepšení zdravotní péče (především co do extenzity péče o obyvatelstvo, jako třeba jeho intenzivním proočkováním), jehož následkem se skokově prodloužil život Číňanů (průměrný věk mezi roky 1960 a 1975 vzrostl z 41 let na 67 let). Pokroky ve zdraví obyvatel, strmý pokles negramotnosti či rychle rostoucí počet vysokoškoláků vytvořily sociální kapitál, na kterém všechny další fáze následující etapy mohly stavět. Radikální modernizaci země napomohlo i odstranění polofeudálních poměrů na vesnici (byť Maovy venkovské komuny pro rolníky taktéž znamenaly omezení osobní svobody a podřizovaly je nadřizeným celkům) a úplné ekonomické sjednocení země bez lokálních bariér a cel.

Mao je pro čínské komunisty stále zdrojem legitimacy a řada jeho tezí je stále opečovávána a vzývána. Dědictví Maa je v podstatě i v tom, že čínští komunisté krácejí k socialismu originální cestou respektující čínské prvky a zvláštnosti. Také jeho model měl v sobě výrazné prvky čínského nacionalismu a na rozdíl od sovětské historické zkušenosti se strana pod jeho vedením nestala elitní organizací, jejíž sociální základnu tvořila úzká vrstva továrních dělníků (to se v SSSR začalo měnit až se získáním politické moci), ale měla naopak masovou základnu čítající milióny chudých čínských rolníků.

2. Transformace Číny 2: Etapa tržních reforem a její fáze (od roku 1978 do současnosti)

2.1. Ekonomika primárně regulovaná plánem a doplňkově trhem (1978-1984)

Reformy iniciované Teng Siao-pchingem, který byl po Maově smrti v roce 1976 rehabilitován a získal rozhodující vliv v čínském vedení, byly novým pokusem o modifikaci socialistického modelu, který tentokrát na sebe vzal formu opačnou, tržní. Tu, se kterou by se Mao Ce-tung nikdy nesmířil. Extrémní pragmatik Teng byl ale proslulý svým výrokem, že „nezáleží na tom, jestli je kočka černá nebo bílá, důležité je, aby chytala myši,“ a jeho série experimentování s tržními silami nakonec zemi dovedla ke skutečnému „skoku“.

Tengův obrat nebyl jen prostou negací Maa. Přinejmenším v cíli udělat z Číny do roku 2 000 mocnou a vyspělou zemi se s Maem zcela shodl. Oba nové směry, kterými se měla napříště ubírat ekonomická politika, totiž otevření se světu (přesněji: Západu) a postupné a stále hlubší přejímání tržních sil do čínského modelu, byly do značné míry vynucené. Spolupráce se sovětským blokem byla zmrazena, když Mao Ce-tung od své roztržky s Chruščovem jejich zřízení vytrvale označoval jako „sociál-imperialismus“, a návrat k direktivnímu řízení společnosti také nebyl možný: společnost by ho již neakceptovala. A nebylo možné ani pokračovat v politické mobilizaci mas, jejíž další prohlubování by pravděpodobně tehdejší stranickou elitu buď zcela smetlo, nebo vrhlo zemi do občanské války.

Krátké období otevřenosti na konci 70. let, kdy si lidé vylepenými plakáty na městských zdech sdělovali své názory na problémy společnosti, signalizovalo, že lidé se nestali apatickou masou lhostejnou k vlastnímu osudu. Stranické vedení Teng Siao-pchinga, které po mocenském souboji s levičáckým „Gangem čtyř“, jehož součástí byla i čtvrtá Maova manželka, nebylo ještě příliš pevně u moci, si jako svůj prvořadý cíl vytyčilo co nejrychleji zvýšit materiální bohatství lidu – a doufalo, že tím získá jakous takous legitimitu. Typické pro toto období bylo, že ani po všech turbulencích, do kterých Mao společnost dohnal, morální autoritou pro velkou část společnosti zůstal především on sám, což staronová politická elita (Teng Siao-pching byl od samého počátku ČLR jedním z nejvlivnějších funkcionářů) uznala na začátku 80. let tím, když v rozsáhlé studii o čínské moderní historii určila, že osoba Mao Ce-tunga byla pro Čínu „ze 70 % dobrá a ze 30% špatná“.

Pro Tengovy tržní reformy byla typická i jasně stanovená hranice, která stanovovala mez, kterou experimentování s kapitalismem v rámci koncepce „jedna země – dva systémy“ nesmělo překročit. Teng ji vyhlásil v březnu 1979 v podobě čtyř základních principů: Čínská lidová republika se musí držet 1) socialistické cesty, 2) diktatury proletariátu, 3) vedoucí úlohy strany a 4) marxismu-leninismu a Mao Ce-tungova učení. V roce 1983 se Čínou přehnal kampaň proti „duchovnímu znečištění“, za které byly považovány některé ideologicky závadné jevy.

Ekonomické reformy se soustřeďovaly do dvou klíčových úkolů: otevírat se světu a institucionálně a organizačně reformovat domácí ekonomiku. V této fázi tržních reforem důležitou roli sehrálo zřízení speciálních ekonomických zón, které měly být inkubátory tržních vztahů a do nichž mělo směřovat nejvíce přímých zahraničních investic. Při rozvoji Číny tyto zóny zajišťovaly příliv zahraničních technologií, za což zahraniční investoři, především transnacionální korporace, mohly plně využívat levnou čínskou pracovní sílu a vývozem zboží na zahraniční trhy realizovat solidní zisky⁴. Speciální ekonomické zóny obdržely oproti vnitrozemním částem rozsáhlá privilegia, především se to týkalo zvláštních podmínek vstupu a výstupu zboží, služeb a pracovní síly. V roce 1980 otevřela Čína osm měst k zahraničnímu obchodu na řece Jang-č'ťiang a vstoupila do MMF a Světové banky. Na východním pobřeží bylo pro zahraniční obchod a investice otevřeno 14 přístavů.

Významné bylo snížení cel na dovozy surovin a kapitálového zboží pro lehký a textilní průmysl v roce 1982. Ve vnitřní politice Čína přijala politiku jednoho dítěte a poskytla rozpočtovou autonomii provinciím. Nekontrolovatelný nárůst prémie dělníkům v průmyslových závodech, které byly vypláceny rovnostářsky a jen s malou vazbou na hospodářský výsledek podniku, vedly k přípravě průmyslové reformy. Vláda umožnila existenci dočasných zaměstnaneckých smluv. Došlo k úpravě daní z příjmů. Teng Siao-pching vyhlásil politiku „čtyř modernizací“ - průmyslu, zemědělství, armády a vědy a techniky. Na venkově došlo k rozrušení Maových komun, vláda legalizovala rodinné farmy a rolníci se vedle pěstování základních plodin mohli začít věnovat i přidružené výrobě.

⁴Presouvání výroby do Číny mělo dramatické následky pro statisíce zaměstnanců a spotřebitelů po celém světě, protože otevírání nových výrobních závodů v Číně automaticky znamenalo zavírání dosavadních poboček v Evropě a Americe. Jediná firma, Philips, má v Číně 32 továren, v nichž zaměstnává 18 000 zaměstnanců. Dalších 30 000 Číňanů pak zaměstnává jako dočasné zaměstnance. ([11], s.59)

V roce 1983 došlo k reorganizacím či dokonce uzavírání některých státních podniků, ale objem ztrát přesto dál narůstal. Tržní vztahy, „marketizace“ ekonomiky tak postupně ovládala a šířila ze tří klíčových oblastí: ze speciálních ekonomických zón, kde vznikaly hlavně joint-ventures se zahraničními firmami, průmyslu a venkova. V roce 1979 došlo i k zásadnímu přehodnocení ve strategii plánování – od těžkého průmyslu směrem k rozvoji zemědělství a lehkého průmyslu. Investice do něj měly přinést zahraniční firmy. V letech 1983-1984 došlo k vytvoření dvoustupňového systému bankovníctví – vznikly čtyři státní komerční banky.

2.2. Existence zbožní ekonomiky současně s plánem (1985 - 1987)

V této fázi došlo k dalšímu urychlení reform, do praxe byly zaváděny první reformy průmyslu. Dvojí směnný systém čínské měny byl nahrazen jediným kurzem (2,8 juanů za US dolar v lednu 1985) a v průběhu 80. let byla čínská měna také několikrát devalvována, což pozitivně ovlivnilo čínský export.

V domácí ekonomice byl odstraněn státní monopol na koupi a prodej zemědělských produktů a také schválena legislativa umožňující bankroty státních podniků (poprvé jako experiment v roce 1986, do praxe vstoupila v roce 1988). Došlo k prodloužení povinné školní docházky (ve většině regionů na 9 let), byl rozšířen systém zaměstnaneckých smluv a systém pojištění proti nezaměstnanosti (červenec 1986). Byla schválena legislativa nájmu uživatelských práv k půdě a poprvé prodána uživatelská práva k půdě v Šen-čenu. V roce 1986 byla otevřena první burza cenných papírů v Šan-jangu.

V roce 1987 politickou sféru ovládla kampaň proti „buržoazní liberalizaci“.

2.3. Kombinace plánované a tržní ekonomiky (1988 – 1991)

Začínají se zřetelně projevovat důsledky předchozích reform: spotřebitelé přesouvají svoji poptávku ke zpracovatelskému průmyslu, oděvům, některým potravinám apod., což na některých trzích vede k růstu cen. S cílem nepřipustit pokles reálných mezd to vláda řeší zvyšováním mezd nebo subvencemi. Do roku 1990 je nicméně již přes 80 % zpracovatelského spotřebního průmyslu, 66% zemědělské produkce a 33% výrobního zboží obchodována za tržní ceny. V roce 1988 byla zrušena přísná státní kontrola nad investicemi a úvěrem, nicméně s rychle nastupující inflací, kterou to vyvolalo, vláda nakonec musela sáhnout k přesně opačným krokům: přímé kontrole úvěrů a administrativní regulaci investic. Generální tajemník KS Číny Čao C-jang vyhlásil „pobřežní rozvojovou strategii“. Od plánovaného masivního

uvolnění cen nakonec bylo upuštěno. Po událostech na Náměstí nebeského klidu (Tchien-an-men) došlo k pozastavení plánovaných reforem.

Pro málo tvrdý postoj k pouličním nepokojům během roku 1989 inspirovaných Gorbačovovou perestrojkou byl generální tajemník Čao C'-jang odvolán (a zbytek života strávil v domácím vězení) a v čínském vedení se prosadil velmi rezervovaný postoj ke všemu, co Západ nazývá „demokracií“ a kterýžto postoj plně vyjádřila slova Teng Siao-pchinga: „Jsme pro demokracii, ale nesmíme ji uspěchat. Pokud se miliarda lidí vrhne po hlavě do pluralitních voleb, vznikne chaos jako během kulturní revoluce. K vypuknutí občanské války není třeba zbraní, stačí klacky a holé pěsti“.

2. 4. Socialistická tržní ekonomika se státním vlastnictvím jako hlavní formou (1992-1997)

Po zásahu Teng Siao-pchinga se tržní reformy opět naplno rozbíhají. Plenární zasedání 14. ústředního výboru KS Číny v listopadu 1993 schvaluje zásadní materiál „Rozhodnutí ÚV KS Číny o některých bodech týkajících se zřízení struktury socialistické tržní ekonomiky“, ve kterém se konstatuje, že taková ekonomika znamená, že trh se stává základním faktorem v rozdělování ekonomických zdrojů při udržení makro-kontroly státu nad ekonomikou ([23]). Rozhodnutí o socialistické tržní ekonomice padlo již v říjnu 1992 na XIV. sjezd KS Číny, když o rok dříve byla symbolicky zrušena do té doby nedotknutelná garance celoživotního zaměstnání.

Povolily se zahraniční investice do dosud zakázaných sektorů, jako jsou finance a pojištění, došlo k ukončení udělování licencí na několik kategorií zboží a snížení cel pro několik tisíc produktů. V roce 1993 byl zaveden systém zdravotního pojištění pro lidi v důchodovém věku. Ve vnitřní politice se pozornost přesunula na sofistikovanější regulaci finančního systému, sjednocení zdanění domácích podniků na 33 procentech a odstartování reformy v oblasti bydlení, která měla vytvořit funkční trh s nemovitostmi.

V tomto období dochází k masivnímu odstátňování podniků, které v porovnání s 80. léty radikálně proměňuje ekonomickou strukturu. V roce 1983 bylo do soukromých rukou pronajato jen zhruba okolo 30 státních podniků zaměřených na obchod v Šanghaji, do roku 1987 již počet pronajatých státních podniků (především malé velikosti) vzrostl na 27 000 ([14] s.28). Mohutný podnět k odstátňování čínské ekonomiky vydalo 3. plénum XIV. Ústředního výboru KS Číny v listopadu 1993, které zahájilo experiment označovaný jako plán „10 000 –

1000 – 100 – 10“, který byl součástí politiky nazývané „podrž si velké, uvolni malé“. V rámci tohoto experimentu měla být na základě nových účetních pravidel u 10 000 velkých a malých podniků zjištěna přesná hodnota jejich majetku, 1000 jich mělo přejít pod správu nových společností spravujících aktiva podniků, 100 se mělo proměnit na akciové společnosti a 10 městských podniků mělo projít celkovou kapitálovou optimalizací ([14] s.28). V rámci této politiky „juanda fanxiao“ se počítalo s tím, že z celkového počtu 118 000 státních podniků stát bude přímo řídit jen asi 1000 velkých podniků ([14] s.28).

Nestátní forma vlastnictví v Číně do začátku 90. let znamenala především kolektivní, tedy družstevní podniky, městské, venkovské či spojené⁵, ryze soukromé podniky a podniky se zahraniční kapitálovou účastí do té doby představovaly jen minimální podíl na hodnotě průmyslové výroby:

V roce 1985 měly soukromé podniky, resp. podniky se zahraniční majetkovou účastí 1,8%, resp. 1,2% podíl na hodnotě průmyslové výroby, zatímco státní, resp. družstevní podniky 65%, resp. 32% podíl. Do roku 1991 se tato struktura průmyslových podniků změnila tak, že soukromé podniky, resp. podniky se zahraniční majetkovou účastí měly 5,7%, resp. 5,7% podíl, zatímco státní, resp. družstevní podniky měly 53%. resp. 36% podíl ([17] s. 49). 90. léta přinesla ještě radikálnější změnu: do roku 1998 se na průmyslové produkci podílely soukromé podniky už 18,9 %, podniky se zahraniční majetkovou účastí měly 19,9%, družstevní podniky měly 38,3% podíl a státní podniky 22,9% ([22] s. 16).

2.5. Socialistická tržní ekonomika s veřejným vlastnictvím jako hlavní formou (od roku 1998)

Dokončuje se proces převádění státních podniků na nestátní formy vlastnictví, který byl o desetiletí dříve spíše jen ve fázi experimentování, především formou pronájmů kolektivním či soukromým subjektům. 90. léta jakožto završení velmi dynamické reformní fáze byla zakončena ústavním doplňkem, deklarujícím, že nestátní sektor představuje „významnou součást“ socialistické tržní ekonomiky (březen 1999). Státní plánovací komise, fungující od roku 1952, byla v roce 1998 přejmenována na Státní rozvojovou plánovací komisi a poté v roce 2003 splynula s Úřadem Státní rady (tj. čínské vlády) pro restrukturalizaci ekonomického systému a částí Státní ekonomické a obchodní komise. Její funkce se zcela posunula ve smyslu

⁵Tedy operující jak ve městech, tak na venkově.

socialistické tržní ekonomiky a v takto nově restrukturované podobě se transformovala do nově vytvořené Národní komise pro rozvoj a reformy.

K roku 2013 veřejný sektor v Číně tvořilo zhruba 110 000 státních podniků a další velké množství podniků kolektivního sektoru, jejichž podíl na HDP se pohybuje na úrovni 25%. 117 největších státních podniků je považováno za podniky strategické povahy a jsou řízeny Komisí pro dohled a administraci státního majetku. Rozlišit soukromé a státní či podniky v kolektivním vlastnictví není vždy jednoduché, o čemž svědčí skutečnost, že státní podniky vlastní zhruba 25% podniků soukromých, a naopak samy státní podniky mohou mít soukromé akcionáře, které v nich vlastní podíly ([6], s. 75).

V novém tisíciletí došlo k výrazné ideologické změně, která ovšem jen přesně odrážela reálné poměry v zemi, když generální tajemník Ťiang Ce-min v roce 2000 vyhlásil teorii „tří zástupců“, která je aplikací předchozího teoretického arzenálu strany na současné vývojové období. Strana se podle této teorie stala „zástupcem nejpokrokovějších výrobních sil, nejpokročilejší kultury a základních zájmů širokých mas čínského obyvatelstva“. To znamená, že se již nepovažuje za nástroj „diktatury proletariátu“. Tato teorie také na XVI. sjezdu KS Číny v listopadu 2002 byla doplněna do oficiálního programu strany hned vedle marxismu-leninismu, učení Mao Ce-tunga a teorie Teng Siao-pchinga a sjezd také hned uznal právo na členství ve straně pro nově vzniklou třídu podnikatelů. Parlament pak na svém zasedání v březnu 2004 přijal další logický krok: zakotvil právní záruky pro soukromé vlastnictví.

Na svém XVIII. sjezdu v roce 2012 strana vytyčila cíl do roku 2020 zdvojnásobit podíl HDP připadající na obyvatele jak ve městech, tak na vesnicích, a technokraté předpokládají, že progres by se měl týkat především dnešní příjmově střední vrstvy, která by se z dnešních zhruba 25 % obyvatel měla v roce 2020 zvednout na 40% a tvořilo by jí 600 milionů lidí.

Tabulka č. 1: Obyvatelstvo a jeho složení podle bydliště (v 10 000 osob)

rok	Celkem obyvatel (konec roku)	Podíl městského obyvatelstva (%)	Podíl venkovského obyvatelstva (%)
1949	54 176	10,64	89,36
1955	61465	13,48	86,52
1965	72538	17,98	82,02
1973	89211	17,2	82,8
1983	103008	21,62	78,38
1993	118517	27,99	72,01
2003	129227	40,53	59,47
2013	136072	53,73	46,27

Zdroj: China Statistical Yearbook 2014, National Bureau of Statistics of China (<http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2014/indexeh.htm>)

Tabulka č.2: Vlastnictví trvanlivého zboží (na 100 městských domácností ke konci roku)

položka	1990	2000	2012
motocykl	1,94	18,80	20,27
pračka	78,41	90,50	98,02
lednička	42,33	80,10	98,48
barevná TV	59,04	116,6	136,07
Hi-Fi	...	22,20	23,63
fotoaparát	19,22	38,40	46,42
air-conditioner	0,34	30,80	126,81
ohřívač vody pro sprchování	...	49,10	91,02
počítač	9,7	87,03
video kamera	...	1,3	10,00
mikrovlnná trouba	...	17,6	62,24
zdravotní vybavení	...	3,50	4,27
mobil	...	19,50	212,64
telefon	68,41
automobil	...	0,50	21,54

Zdroj: China Statistical Yearbook 2014, National Bureau of Statistics of China, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2014/indexeh.htm>

3. Čína majetkově diferencovaná, kritická, nacionalistická a hrdá

Z procesu tržních reforem nutně povstala nová společenská třída podnikatelů a i mezi ní jsou propastné rozdíly v bohatství a příjmech. Časopis Forbes pravidelně přinášející seznamy nejbohatších lidí světa je již dlouhou dobu zaplněn čínskými jmény, momentálně (rok 2016) mezi nimi prvenství zaujal Wang Ťien-lin s celkovým objemem bohatství 33 miliardy dolarů ([26]). Wang je zakladatel dnes největší čínské developerské firmy Dalian Wanda Group

a vlastní 20% největšího španělského fotbalového klubu Atlético Madrid. Jeho společnost mimo jiné vlastní 134 nákupních center Wanda, 82 luxusních hotelů, 213 kin, 99 obchodních center a 54 karaoke center, která jsou mezi Číňany tak jako mezi dalšími Asiaty velmi populární. Jeho aktiva jsou i v zahraničí, původně americkou společností AMC Entertainmen, kterou odkoupil, nechal kótovat na newyorské burze. Původně voják (16 let služby v Lidově osvobozené armádě ČLR) využil uvolňování trhu s nemovitostmi v 80. letech a stal se manažerem několika firem podnikajících v tomto odvětví.

Bohatství těch nejbohatších přitom stále vzrůstá: V roce 2012 byl uváděn jako nejbohatší muž Číny Cung Čching-chou s částkou přibližně 12 miliardy dolarů (odpovídá zhruba 82 miliardám juanů), zakladatel a manažer největší firmy prodávající nápoje v Číně, Wahaha Corporation, která vznikla nominálně z podniku v kolektivním vlastnictví.

Počty čínských miliardářů známe jen přibližně, mnozí z nich o publicitu z pochopitelných důvodů nestojí. Pro rok 2013 se odhadovalo, že je v Číně 212 dolarových miliardářů – tedy osob s čistým jměním minimálně 1 miliardy dolarů. Milionáři jsou v Číně nazývány osoby s příjmem přes zhruba 10 milionu juanů (kurz vůči dolaru se pohybuje přibližně na úrovni 1 dolar = 7 juanů), jejich počty se odhadují na 1 020 000. Juanových miliardářů by podle odhadů mělo v roce 2013 být 7 500 ([6], s. 75).

Čínské politické špičky tudíž logicky existenci bohatých ani superbohatých nevnímají jako žádný problém, od roku 2002 je vítají přímo v komunistické straně. Někdy se stává, že se jim dostane i pocty stát se delegáty na stranický sjezd, jak se to v případě XVIII. sjezdu KS Číny konaného v roce 2012 stalo podnikateli Čang Čchunovi, který začínal vedením rodinné firmy a dnes je ředitelem několika akciových společností. Podle novinářů se na sjezd připravoval velmi pečlivě, a nejen on, ale spolu s ním i jeho zaměstnanci: Pořádal pro ně stranická školení, platil jim sledování „rudých filmů“ a vysílal je na výlety „rudé turistiky“, která v posledních letech získává na oblibě a při níž poutníci navštěvují místa památná pro dějiny strany ([3], s. 250).

Kritika na adresu čínských politických představitelů začala zaznívat od některých intelektuálů právě v souvislosti s dramatickými sociálními posuny v čínské společnosti – v souvislosti s rychlým postupem reform, ohrožujících stabilitu společnosti a produkující ohromné majetkové rozdíly, kde na jedné straně stojí superbohatí podnikatelé a na druhé pod

hranicí chudoby desetimiliony rekrutující se především z řad do měst za prací migrujících venkovanů.⁶

Čína není žádným myšlenkovým monolitem, všechna klíčová opatření v ekonomice, která měla radikální dopad na chápání socialismu, byla podrobně diskutována na stránkách tisku, obvinění z návratu kapitalismu do Číny byla častá, ale zastánci reformní linie nakonec vždycky trvali na svém pojetí socialismu v duchu Teng Siao-pchingových zásad o „kočce, která umí chytat myši“ či o tom, že „socialismus, který nemá vysoký růst, není žádný socialismus.“

Pozoruhodné je, jak výrazně se změnila duchovní atmosféra v zemi mezi koncem 80. let a lety devadesátými. Jestliže na konci 80. let minulého století mnozí v Číně čekali i doufali v radikálnější změny politického systému, a tato očekávání tragicky vyvrcholila v roce 1989 na Tchien-an-men, světový vývoj v 90. letech vyvolal úplně opačný dojem: Rozpad SSSR jako přímý důsledek Gorbačovovy perestrojky a následné boje na území bývalého Sovětského svazu, americké útoky v Evropě (Jugoslávie 1999) i jinde (Afghánistán 2001, Irák 2003) a následky, které to mělo, byly většinou obyvatelstva i inteligence, o stranické elitě ani nemluvě, vnímány jako černý scénář, který se v Číně naštěstí neuskutečnil. Politicko-diplomatické střety Číny s Clintonovou a Bushovou administrativou vyvolaly vlnu odporu, vybombardované čínské velvyslanectví v Bělehradě v roce 1999, k čemuž došlo údajně omylem, pak prudké proti-americké demonstrace.

Novou atmosféru 90. let symbolizovala ohromná popularita protiamerických autorů⁷, krev do žil čínské potřeby svébytnosti vlila i řada intelektuálů, kteří se po letech studií vrátili ze Spojených států, kde si prošli obdobím deziluze z hodnot americké společnosti. Čínskou společnost varovali před morální a kulturní agresí Západu v podobě politických a etických konceptů, které jsou podle nich jen přípravnou etapou budoucí otevřené agrese.

⁶ Velkou popularitu si vysloužila knížka „Čínská slepá ulička“ (1997) od novinářky Che Čching-lien, která čínskou ekonomiku označuje jako „mafíánskou“ a „pseudokapitalistické kasino.“

⁷ K publikacím tohoto typu patří například „Čína nahlížená třetím okem“ (1994), v níž autor na jedné straně kritizuje Teng Siao-pchingovy reformy a za druhé hnutí na Tchien-an-men prohlašuje za zrežirovanou americkou podvratnou akci, nebo „Čína může říci ne“, v níž autoři zcela odmítají západní civilizaci.

4. Perspektivy pohledem technokratických plánů: pokračování růstu a reforem i ambiciózní sociální cíle

Na rostoucí obavy občanů z příliš velké sociální diference a rostoucí nezaměstnanosti strana reaguje řadou harmonizačních programů a zvýšenou pozorností občanům pod hranicí bídy. Převládající étos vyhlášených záměrů (jak vlády, tak nejrůznějších komisí a ústavů, které pro vládu pracují a připravují pro ni podklady) zdůrazňuje potřebu zkvalitňování života včetně čistšího životního prostředí. Jedním z takových ústavů je Čínský institut pro reformy a rozvoj (ČIPRR), který pro nadcházející období doporučuje postupný přechod ze zpracovatelského průmyslu orientovaného na výrobky na zpracovatelský průmysl orientovaný na služby či reformu registračního systému domácností, která by měla urychlit urbanizaci Číny, jež by z dnešních 40% měla do roku 2000 vzrůst na 52%. Podle ústavu by do roku 2020 v zásadě mělo být završeno vytvoření průmyslové struktury s rozhodujícím sektorem služeb, který by se měl z dnešních přibližně 51,4 % zvednout na více než 55 %. Celkový model ekonomického růstu by měl být primárně tažený růstem spotřeby obyvatel, její roční růst by se měl pohybovat okolo 8 až 10% ročně a k ekonomickému růstu by spotřeba měla přispívat 60 až 65 % ([17]).

Kvalita rozvoje Číny se objevila i jako ústřední teze 13. pětiletého plánu (2016-2020), jehož klíčová role podle čínských představitelů spočívá v tom, aby se Čína vyhnula „středně příjmové pasti“ a pokročila na vyšší úroveň. Čínští představitelé se ale nehodlají vzdát ani velmi solidních temp růstu (průměrná roční tempa mají být 6,5% HDP). Do roku 2020 by se měl oproti roku 2010 celkově zdvojnásobit důchod, připadající na městské i venkovské obyvatele.

Plán počítá s rychlejší urbanizací, do roku 2020 by měl urbanizační poměr založený na počtu registrovaných obyvatel měst dosáhnout 45 %. Dnes značný podíl z osob, které ve městech skutečně žijí (okolo 55 % všech obyvatel ČLR), přičemž většinou z nich tvoří migrující dělníci, nemá právo získat tzv. „hukou“ čili úředně potvrzený statut rezidenta, který obyvatelům umožňuje vzdělání, opravňuje je k zaměstnaneckým právům a službám sociálního zabezpečení. Tato změna, která z dosud neplnoprávných převážně venkovských migrantů ve městech učiní plnoprávné rezidenty měst, by měla mít velký význam pro nabídku práce, spotřebitelskou poptávku, stabilizaci trhu s nemovitostmi a rozšíření investic do městské infrastruktury.

Velkokorysý je i záměr do roku 2020 radikálně skoncovat s chudobou, která se stala zvláště v městských aglomeracích velkým problémem. Ke konci roku 2014 v Číně 70,2 milionů lidí ve městech žilo pod hranicí bídy – ta je stanovena na ročním důchodu nižším než 2 300 junů (což podle kurzu z roku 2010 bylo zhruba 376 dolarů). Plán proto počítá se zvýšením fiskálních výdajů, do boje s chudobou by se měly zapojit i soukromé investice a komunitní skupiny. Efektivními a konkrétními opatřeními by mělo být z chudoby každoročně vytaženo minimálně 10 milionů lidí.

Plán počítá i s radikální změnou v porodnosti, neboť došlo k ukončení politiky jednoho dítěte na jeden pár. Nově se připouští dvě děti. Toto opatření reaguje na stárnutí čínské populace, množství osob v produktivním věku začalo klesat.

Celkem 13. plán stanoví 10 hlavních cílů:

- udržet solidní ekonomický růst
- transformovat typ ekonomického rozvoje
- optimalizovat průmyslovou strukturu
- podporovat rozvoj tažený inovacemi
- urychlit zemědělskou modernizaci
- reformovat institucionální mechanismus
- podpořit koordinaci rozvoje
- posílit ekologické stavitelství
- zabezpečit a zlepšit obživu obyvatelstva
- podpořit rozvoj chudých

V čele státních i stranických orgánů dnes stojí především technokraté, kteří vytvořili z hlediska ekonomického růstu i společenské stability v Číně model, který je funkční a nezpůsobuje žádné výraznější sociální turbulence. Pětileté plány doposud Čína uspokojivě plnila a podaří-li se jí splnit i ten 13., její místo ve světové ekonomice se ještě výrazněji posílí a bezesporu vzroste autorita politického vedení na domácí scéně. Nelze tudíž předpokládat ani výraznější tlaky ze zahraničí, které by tlačily na změnu dosavadního modelu, politicko-

ekonomický význam dnešní Číny je příliš velký, než aby jakýkoliv z ostatních velkých hráčů riskoval konflikt. Čínské obyvatelstvo rostoucí sílu ČLR přijímá jednoznačně pozitivně, třebaže na část dopadají negativní důsledky reform, zejména v souvislosti s nezaměstnaností či nízkými příjmy.

Na mikroúrovni v dnešní Číně všudypřítomné podnikání vnucuje otázku, jaký je vůbec rozdíl mezi socialistickou či kapitalistickou tržní ekonomikou. Nicméně existence silné skupiny státních podniků, které mají jednak preferenční zacházení (nejvyšší manažerské posty v nich zaujímají nezřídka minulí či budoucí vysocí političtí představitelé) a které stát používá k zajišťování strategických potřeb, i efektivní způsob plánování či spíše regulování v zájmu ambiciózních cílů, k čemuž slouží i státní kontrola nad bankovním sektorem, vytvářejí ze státu klíčového ekonomického hráče, který je schopen prosadit svou vůli.

Růst Číny bude s největší pravděpodobností i v budoucnu doprovázen výrazným, ba až spektakulárním pokrokem vědy a techniky, jak jsme to v nedávné době viděli v případě vyslání lunární sondy či supermoderních rychlovlaků⁸. Není vyloučeno, že nastane čas, kdy Čína začne sama svými technickými vymoženostmi překvapovat Západ, v některých případech se tak již stalo.⁹

Ideologicky konzervativní strana, hlásící se ke komunistickému ideálu, dnes paradoxně, protože dnešní tržní Čína je jejím vlastním výtvořem, funguje jako jediná velká síla v čínské společnosti, která je schopná tržní síly korigovat či brzdit v zájmu celospolečenských či alespoň sociálně prospěšných cílů. Je nepravděpodobné, že by se této role v nejbližší budoucnosti vzdala či že by se ze strany významnější sociální skupiny ozvalo volání po změně.

⁸ Právě čínské rychlovlaky za svůj vznik vděčí hybridnímu ekonomickému modelu. Tyto z technického pohledu fenomenální výtvořy jsou ekonomicky prodělečné - vzhledem k nevytíženosti přepravy. Jejich provozovateli to ale nevadí - vzhledem k štědrým bankovním zárukám i vysoké politické prioritě projektu.

⁹Nejnovější drony Ehang 184, představené loni na výstavě v Las Vegas, umožňují pasažérovi bezpilotní let po jediném kliknutí na Microsoft Surface tabletu, v zaparkovaném stavu dron nezabere plochu větší, než je osobní automobil.

Závěr

Transformační etapa čínské ekonomiky, která započala v roce 1978 a byla zaměřena na zavádění tržních mechanismů, mohla využít modernizace předchozích etap, kdy došlo k vybudování těžkého průmyslu a zvýšení kvality lidského faktoru (vzdělanost, zdravotnictví). Ekonomický růst od té doby byl tažený především spotřebitelskou poptávkou a orientací ekonomiky na spotřební předměty, čehož předchází model s rigidním plánováním a neúměrně vysokou mírou investic nebyl schopný. Zásadní podmínkou, která to umožnila, byl zcela jiný vzorec zapojení Číny do světové ekonomiky: Rozvoj země se ve zvýšené míře mohl uskutečňovat pomocí vyššího toku zahraničních investic do země, což umožnilo snížit vlastní míru investic (a zvýšit tak spotřebu). Čína získala moderní technologie i institucionální bázi, která ji posléze umožnila se sama etablovat na významných zahraničních trzích, a za to globálnímu kapitálu umožnila využívat levnou čínskou pracovní sílu – to bylo zdrojem kritiky i z Číny samotné, která komunistické straně vytýkala kolaboraci se světovým kapitalismem.

Otevření trhu a zavádění tržních vztahů bylo velmi postupné a vysoce regulované, aby na jedné straně zahraniční kapitál musel do země přivést skutečně reálné hodnoty, zejména moderní technologie, a na druhé straně, aby čínské subjekty dostaly čas a prostor k dosažení vlastní konkurenceschopnosti. I přes radikální reformy, které se uskutečňovaly v několika fázích a které jsme v práci popsali, stát zůstává naprosto klíčovým činitelem, schopným realizovat ambiciózní sociální, modernizační i reformní cíle: kontroluje především bankovní sektor i největší strategické podniky v zemi, bez významu není ani mobilizační schopnost vládnoucí strany, jejíž struktura pokrývá nejen státní a veřejný sektor, ale i velkou část soukromého sektoru.

Velmi těsné propletení politické moci a s mocí ekonomickou dává systému stabilitu. Vztah mezi státem a stranou a podnikateli tedy nikterak nepřipomíná ono slavné rčení z dob francouzského merkantilismu „laissez passer, laissez-nous faire“¹⁰, kdy kapitalismus vyrůstal z prostoru mimo stát a k politické moci se proto jeho představitelé obvykle dostali až cestou revoluce. V reformní Číně tomu bylo obvykle naopak: největší podnikatelské možnosti měly struktury, které byly co nejtěsněji svázány s politickou mocí.

¹⁰Volně přeloženo: „Nechte věcem volný průběh, nechte nás dělat“.

Tradice konfucianismu, která v Číně po staletí zdůrazňovala poslušnost vůči císaři a jeho úředníkům, je v podstatě velice kompatibilní s politicko-spoločenským modelem založeným na jediné vládnoucí straně, která, nyní už i podle své vlastní modernizované ideologie, není nástrojem třídního boje, ale spíše osvíceným technokratem, který společnost vede kupředu. Je logické, že za těchto podmínek je největším nebezpečím pro systém nekontrolovatelná korupce, což, jak dosvědčují pravidelné protikorupční kampaně, v jejichž sítích často uvíznou i vysocí státní představitelé, i tvrdé tresty, které následují, si představitelé moci velmi dobře uvědomují.

KS Číny za mnoho desetiletí reforem dokázala pružnost nejen praktickou, ale i teoretickou, když její současné chápání vlastní ideologie je syntézou učení Marxe, Engelse, Lenina, Mao Ce-tunga i Ťiang Ce-mina. Ten přispěl „teorií tří zástupců“, která sice byla jen velmi stručná, zato velevýznamná: ohlásila, že v současné fázi socialismu (tržního socialismu) strana může reprezentovat i zájmy podnikatelů (zástupce „nepokročilejších výrobních sil“).

Z hlediska Marxovy teorie či v porovnání se zeměmi, v nichž došlo k budování socialismu podle sovětského vzoru, čínský politicko-ekonomický pohyb probíhal po značně originální trajektorii, zvláště s ohledem na postupně stále masivnější zavádění tržních, tedy de facto kapitalistických prvků do ekonomiky. Nicméně Marxova teze, že výrobní vztahy určité společensko-ekonomické formace nejsou historicky odsouzeny k zániku, dokud umožňují rozvoj výrobních sil, tuto cestu z ideologického hlediska samotného marxismu ospravedlňuje. Což ovšem přirozeně neznamená, že by konečný ideál – komunismus - , ke kterému se čínští komunisté nepřestali hlásit, nebyl neslučitelný se společností s propastnými majetkovými poměry mezi lidmi či možností jejich podílu na řízení a správě společnosti, kterou je dnešní Čína. Vedení Komunistické strany Číny současnou tržní fází socialismu (socialismus s čínskými rysy) považuje za stále velmi rané období socialismu, u kterého se předpokládá, že by mohlo trvat až do konce 21. století.

Nicméně spektakulární ekonomické i technologické výsledky Číny ukazují, že jestli se Čína bude podobně dynamicky vyvíjet dál, po určité době se stane ne jako dnes druhou největší světovou ekonomikou, ovšem s úrovní HDP na hlavu stále pod úrovní nejvyspělejších zemí, ale absolutně největší ekonomikou světa, která i v materiálním blahobytu, životní úrovni lidí dožene nejvyspělejší země světa. Takový stav nebude možné nadále prohlašovat za „nerozvinutý.“

Tak jako předtím v Rusku i některých jiných zemích budování socialismu bylo v Číně vytyčeno jakožto v zemi ekonomicky nevyvinuté, pro kterou byla prioritou modernizace společnosti a umožnění uspokojení alespoň základních materiálních potřeb lidí. Současně došlo k budování socialismu v jedné, byť obrovské zemi, třeba jí v počátcích poskytl významnou pomoc SSSR. V podmínkách „nepřátelského obklíčení“, které na jedné straně tvořily kapitalistické země, na straně druhé ideologicky odcizené země socialistické, se přirozeně nemohla uskutečnit ani Marxova teze o odumírání státu.¹¹ Jestliže zůstává zachován stát jakožto hierarchická struktura, marxismus nějakým způsobem nutně musí být modifikován.

Bez ohledu na ekonomickou kooperaci Číny v rámci globální kapitalistické ekonomiky Čína zůstává suverénní mocností, která zřejmě bude ve stále větší míře hrát roli jednoho ze tří hlavních pólů světového mocenského systému: vedle USA a Ruska. Stále horká půda okolo otázky Tchaj-wanu či Korejského poloostrova rozděleného na dva antagonistické státy, ale i ekonomicky silná, ale konkurenční mocnost nacházející se v největší blízkosti, se kterou má Čína jen ty nejhorší historické zkušenosti, Japonsko, která se tak jako Jižní Korea a Tchaj-wan nachází pod vojenskou patronací USA, dává tušit, že bude pravděpodobně ve větší či menší míře docházet ke střetům po všech stránkách, včetně vojenské, silící Číny s dalšími velkými hráči operujícími v této oblasti. Sbližování Ruska a Číny v rámci hospodářského uskupení BRICS i na bilaterální úrovni otvírá jednu možnost perspektivního geopolitického vývoje. Na rozdíl od doby Mao Ce-tunga a Chruščova již obě země nedělí ideologická „čínská zed“ a spojený ekonomický, technologický i vojenský potenciál obou zemí by jim dával právo činit si aspirace na rozhodující světovou sílu.

¹¹V marxistické doktríně je problém odumírání státu spojen hlavně s přechodem od diktatury proletariátu jakožto nutného mezistupně, vyplývajícího z existence tříd po vítězné revoluci, k všelidovému státu, v níž se teprve může postupně uskutečnit.

Literatura

- [1] BACHMAN David. *Bureaucracy, Economy, and Leadership in China: the institutional origins of the great leap forward*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991, xxii, 262 s. ISBN 0-521-40275-1.
- [2] BALÁŽ, Peter, SZÓKOVÁ, Silvia a ZÁBOJNÍK, Stanislav. *Čínská ekonomika: nová dimenzia globalizácie svetového hospodárstva: (bude XXI. storočie storočím Číny?)*. 1. vyd. Bratislava: Sprint dva, 2012. 279 s. Economics. ISBN 978-80-89393-89-3.
- [3] CALLICK, Rowan. *Čas strany, aneb, Kdo a jak řídí Čínu*. První vydání. Praha: Mladá fronta, 2015. 297 stran. Tajný archiv; svazek 9. ISBN 978-80-204-3137-0
- [4] DAVIS, Deborah S., ed. *The consumer revolution in urban China*. Berkeley: University of California Press, 2000. xiii, 366 s. Studies on China; 22. ISBN 0-520-21640-7.
- [5] FAIRBANK, John F. *Dějiny Číny*. Praha: Lidové noviny, 1998. 656 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-249-9.
- [6] GOODMAN, David S. G. *Class in contemporary China*. 1st pub. Cambridge: Polity, 2014. xvii, 233 s. China today series. ISBN 978-0-7456-5337-2
- [7] HOU, Xiaoshuo. *Community capitalism in China: the state, the market, and collectivism*. 1st pub. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. xii, 154 s. ISBN 978-1-107-03046-6.
- [8] GUO, Rongxing. *How the Chinese economy works*. 3rd rev. ed. New York: Palgrave Macmillan, 2009. xxviii, 380 s. ISBN 978-0-230-58100-5.
- [9] HUANG, Yasheng. *Capitalism with Chinese characteristics: entrepreneurship and the state*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. xviii, 348 s. ISBN 978-0-521-89810-2.
- [10] KRISTOF, Nicholas D. a WUDUNN, Sheryl. *Čína se probouzí: boj o duši rozvíjející se mocnosti*. Praha: Dita, 1996. 440 s. ISBN 80-85926-11-3.
- [11] SÁEZ, Lawrence. *Banking reform in India and China*. New York: Palgrave Macmillan, 2004. x, 144 s. ISBN 0-312-23935-1.
- [12] LIŠČÁK, Vladimír. *Čína*. 1. vyd. Praha: Libri, 2002. 223 s. Stručná historie států; sv. 2. ISBN 80-7277-109-4.
- [13] MEREDITH, Robyn. *The elephant and the dragon: the rise of India and China and what it means for all of us*. 1st pub. New York: W.W. Norton & Company, 2008. 252 s. ISBN 978-0-393-33193-6.
- [14] DÉMURGER, Sylvie. *Economic opening and growth in China*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2000. 89 s. Development Centre studies. ISBN 92-64-17178-9.
- [15] REIN, Shaun. *The end of copycat China: the rise of creativity, innovation, and individualism in Asia* [online]. Hoboken, New Jersey: Wiley, 2014, ©2014 [cit. 2017-05-26]. ISBN 9781118926741
- [16] SÁEZ, Lawrence. *Banking reform in India and China*. New York: Palgrave Macmillan, 2004. x, 144 s. ISBN 0-312-23935-1.

- [17] ZNAMENÁČEK, Martin. *Čínská ekonomika: hlavní změny a perspektiva*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1996. 106 s. ISBN 80-7079-847-5.
- [18] China Institute for Reform and Development (CIRD). [online]. 31. 1. 2017 [cit. 4. 4. 2017]. Dostupné z: <http://www.chinareform.org/>.
- [19] CIRD, FU-LIN Č. October 31, 2015 *Choice of reform options in line with trends of economic transformation in the 13th Five-year Plan period*. [online]. 31.10.2015 [cit. 4. 4. 2017]. Dostupné z: http://www.chinareform.org/publications/reports/201511/t20151102_237488.htm.
- [20] National Bureau of Statistics of China 2015. [online]. 2015 [cit. 2017-04-04]. Dostupné z: www.stats.gov.cn/english.
- [21] OECD 2015. [online]. 2015 [cit. 2017-04-04]. Dostupné z: <https://data.oecd.org/>.
- [22] ROSS , Garnaut a LIGANG, Song. 2004 *China's Third Economic Transformation: The Rise of the Private Economy*, London. [online]. 2004 [cit. 2017-04-04]. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=dQd_AgAAQBAJ&pg=PA16&lpg=PA16&dq=non.state+sector+rate+on+industrial+output+in+China&source=bl&ots=ZZj__9nUpo&sig=4g7oEmF83AGZPfAXuKckby7R_IM&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwjWkpfpp8fJAhUIbRQKHbarCYo4ChDoAQgaMAA#v=onepage&q=non.state%20sector%20rate%20on%20industrial%20output%20in%20China&f=false.
- [23] The Communist Party of China 2015. [online]. 2015 [cit. 4.5.2017]. Dostupné z: <http://www.chinatoday.com/org/cpc>.
- [24] The 18. National Congress of the Communist Party of China 2012. [online]. 2012 [cit. 4.5.2017]. Dostupné z: http://www.china.org.cn/china/18th_cpc_congress/201211/11/content_26760088.htm.
- [25] The 18. National Congress of the Communist party of China 2012. [online]. 2012 [cit. 4.5.2017]. Dostupné z: http://www.china.org.cn/china/18th_cpc_congress/201211/16/content_27138030.htm.
- [26] The State Council The People's Republic of China. [online]. 1.1.2017 [cit.4.5.2017]. Dostupné z: <http://english.gov.cn/>.
- [27] Forbes 2017. [online]. [cit. 4.5.2017]. Dostupné z: <https://www.forbes.com/pictures/hdij45jl/1-wang-jianlin-33-bil/?ss=china-billionaires#4382da9a34b2>

Kontakt

Ing. Luděk Toman

Vysoká škola ekonomická, Fakulta mezinárodních vztahů, Katedra Politologie

Náměstí Winstona Churchilla 4

Praha 130 67

anaxomandros@seznam.cz, tel. 608 535 329